

Piotr Fiedorczyk

O początkach prac nad kodyfikacją polskiego prawa cywilnego w 1947 r.

Summary

In the period 1947–1949 works on the codifications of civil law in Poland were held. They were undertaken after successful process of unification of this branch of law in 1946. They were confided to a commission, consisting of five members and working in the structures of the Ministry of Justice. The range of works was initially limited to technical aspects of codification. The main goal was to join the unification decrees and construct new code. The commission was established in February 1947 and at once, on its first meeting, has made the fundamental decisions. First of all, work regulations were accepted. Secondly, it was decided who is responsible for preparing drafts of parts of civilian code. The most important decisions referred to shape of new code, its chapters and the essence of regulation. The shape of a new code was based on German model, used in the Civilian Code BGB of 1896. Works on preparation of a new code were correctly organized, but, due to political reasons, they were not concluded. This was connected with the process of quick sovietization of Polish law, which started in 1948, in the second half of this year. In new political situation it was decided that there is no sense to continue works on “bourgeois” code.

1. W 1947 r., po zakończonej sukcesem akcji unifikacji prawa cywilnego, podjęto próbę dokonania kodyfikacji tej gałęzi prawa. Wprawdzie zamierzenia tego nie udało się zrealizować, ale podjęte wówczas działania, ich zasięg i rozmach, a także waga zagadnienia uzasadniają zainteresowanie się tym tematem. Prezentowany artykuł koncentruje się przede wszystkim na zagadnieniu organizacji prac nad projektowanym kodeksem. Poruszone zostaną również problemy dotyczące zakresu, układu i treści tworzonego prawa oraz zagadnienia związane z kontekstem politycznym podjętych prac.

Zainteresowanie prezentowanym tematem jest tym bardziej uzasadnione, że dotychczas nie zajmowano się szerzej pracami nad kodeksem cywilnym

z drugiej połowy lat 40. ubiegłego wieku. Cenne ustalenia Stanisława Grodzkiego, widzącego w podjętej próbie kodyfikacji faktyczną kontynuację prac przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej¹, są jedynie wstępem do dalszych badań. Podobnie należy traktować wypowiedzi Adama Lityńskiego², które wprawdzie poszerzają dotychczasową wiedzę o zagadnieniu, ale nie obejmują całości problematyki.

2. Akcja unifikacji prawa cywilnego została zakończona w ostatnich miesiącach 1946 r., a od 1 stycznia 1947 r. miało obowiązywać prawo zunifikowane wyłącznie dekretami z lat 1945–1946. Wydanych wówczas kilkanaście dekretów, razem z powstałym w 1933 r. kodeksem zobowiązań, obejmowało całość materii prawa cywilnego materialnego. Akcja uznawana była za wielki sukces „ludowych” władz, które, jak podkreślano, w bardzo krótkim czasie dokonały tego, czego przez 20 lat nie była w stanie przeprowadzić II Rzeczpospolita i odpowiadająca za stworzenie projektów Komisja Kodyfikacyjna. Przemilczano przy tym, że unifikacji nie udało się dokonać w określonym przez Radę Ministrów w czerwcu 1945 r. czasie 9 miesięcy (trwała ona ok. 17 miesięcy). W oficjalnych wypowiedziach zapominano także dodać, że przeprowadzenie akcji unifikacyjnej mimo wszystko w tak krótkim czasie było możliwe jedynie dzięki temu, że przed 1939 r. Komisja Kodyfikacyjna opracowała projekty prawie wszystkich działów prawa cywilnego (z wyjątkiem prawa opiekuńczego), a powojenni unifikatorzy wykorzystali je w bardzo szerokim zakresie³. Nie zmienia to jednak faktu, iż koncepcja prac nad prawem cywilnym w latach 1945–1946 różniła się zasadniczo od zamysłów przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej, która nie zamierzała wyodrębnić etapu unifikacji jako wstępu do kompleksowej kodyfikacji. Komisja powstrzymywała się bowiem od wprowadzania rozwiązań częściowych i oddawała od razu gotowe projekty nowego polskiego prawa, stanowiące część kodyfikacji⁴. Słusznie zauważono w literaturze powojennej, że mimo swego szerokiego zakresu reforma prawa cywilnego z lat 1945–1946 nie miała charakteru kodyfikacji. Ta ostatnia wymaga bowiem zarówno zwartego, harmonijnego systemu formalno-prawnego, jaki może za-

¹ S. Grodzki, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego (1919–1947)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, z. 1–4, s. 27–29.

² A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 224–227; idem, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2004, s. 199–200.

³ P. Fiedorczyk, *Wykorzystanie dorobku Komisji Kodyfikacyjnej II RP w pracach nad unifikacją osobowego prawa małżeńskiego w 1945 r.*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ” 2005, z. 13; idem, *Stosunki prawne z pokrewieństwa w pracach nad unifikacją prawa cywilnego w latach 1945–1946*, [w:] *Miscellanea historico-iuridica*, A. Lityński i P. Fiedorczyk (red.), t. 3, Białystok 2005, s. 75–78.

⁴ L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 75.

pewnić jedynie jeden w zasadzie akt legislacyjny, jak i oparcia tego systemu na pewnych konsekwentnie realizowanych założeniach ogólnych⁵.

Zorganizowane na przełomie 1946 i 1947 r. uroczystości z okazji unifikacji prawa odbywały się z wielką pompą. Uczestniczyli w nich przedstawiciele najwyższych władz państwowych z prezydentem KRN Bolesławem Bierutem oraz premierem Edwardem Osóbką-Morawskim, w ich trakcie najbardziej zasłużonych legislatorów udekorowano wysokimi odznaczeniami⁶. Minister sprawiedliwości Henryk Świątkowski odbierał gratulacje od przedstawicieli zawodów prawniczych oraz stowarzyszeń⁷. Ukazały się także pochwalne artykuły, wysoko oceniające treść zunifikowanego prawa⁸. Jest jednak rzeczą zastanawiającą, że w trakcie wzmiankowanych uroczystości nie wspomniano w ogóle o ewentualnej szybkiej kodyfikacji prawa cywilnego. W okolicznościowym przemówieniu 15 grudnia 1946 r. min. H. Świątkowski stwierdzał, że najbliższe zamierzenia resortu miały dotyczyć reformy sądownictwa powszechnego⁹. Postulat taki pojawiał się jednak w ówczesnej prasie prawniczej¹⁰.

3. W tym samym zeszycie „Demokratycznego Przeglądu Prawniczego”, w którym obszernie relacjonowano przebieg uroczystości unifikacyjnych, ukazał się artykuł Jana Wasilkowskiego, jednego z głównych twórców zunifikowanego prawa. Tekst ten¹¹ uznać można za swoisty program prac nad mającą nastąpić kodyfikacją prawa cywilnego, stąd jego treść wymaga dokładnego omówienia. Wasilkowski stwierdzał na wstępie, iż kodeks zobowiązań i dekrety unifikacyjne nie mogą być uważane za „kodeks cywilny polski”. Znaczenie decydujące mają w tej kwestii nie względy formalne, lecz okoliczność, że przepisy nowego prawa nie stanowiły uporządkowanej i harmonijnie zbudowanej całości.

⁵ W. Czachórski, *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, z. 26–27. Zeszyt specjalny wydany dla uczczenia pracy naukowej i kodyfikacyjnej Profesora Jana Wasilkowskiego, s. 8.

⁶ *Z okazji zakończenia unifikacji prawa cywilnego (akademia)*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 19. Podobne uroczystości odbyły się we wszystkich siedzibach sądów apelacyjnych. Zob. *Uroczystości unifikacyjne*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 85.

⁷ Gratulacje takie złożyli np. notariusze. Zob. „Przegląd Notarialny” 1947, z. 2–3, s. 143. Podobnie brzmiały uchwały oddziałów Wzrzeszenia Prawników Demokratów. Zob. „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 85.

⁸ Zob. np.: P. Zubowicz, *Na przełomie wieków prawa polskiego*, „Przegląd Notarialny” 1947, z. 2–3, s. 159.

⁹ H. Świątkowski, *Prawo w służbie narodu*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 10.

¹⁰ „Obecnie zadaniem rządu w tej dziedzinie będzie wszystkie wydane przepisy zebrać w jedną harmonijną całość, w jeden kodeks prawa cywilnego. Organizm gospodarczy Polski, mając jednolite prawo cywilne, potrafi lepiej przewyciężyć trudności powojenne” – pisał Z. Fenichel, *Próba charakterystyki ustawodawstwa polskiego za okres 1944–1946*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 78.

¹¹ J. Wasilkowski, *Zagadnienie kodyfikacji jednolitego prawa cywilnego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 1–2, s. 62–64.

Koncepcję szybkiej kodyfikacji autor artykułu uznał za słuszną, zwracając jednak uwagę na fakt, iż jej zakres powinien ograniczać się jedynie do strony technicznej nowego prawodawstwa, mając na celu „wyłącznie wprowadzenie systematycznego układu materii, usunięcie błędów i sprzeczności, wypełnienie istotnych luk oraz nadanie poszczególnym tekstom jednolitej szaty zewnętrznej (poprawki terminologiczne, stylistyczne, zachowanie określonej proporcji przy formułowaniu tekstów)”¹². Zmiany wykraczające poza tak określony program prac miałyby być dokonywane wyjątkowo. Wasilkowski uważał, że kodyfikacja, która zmierzałaby do merytorycznego udoskonalenia nowego prawa, byłaby przedwczesna – dekrety z lat 1945–1946 powinny zostać poddane „próbie życia” w praktyce sądowej i pozasądowej. Odwoływał się do doświadczenia wynikającego ze stosowania kodeksu Napoleona, który przez pierwsze 50 lat obowiązywania – jak twierdził – „pozostawał w pewnym sensie niewiadomą”, mimo iż większość jego przepisów była tylko usystematyzowaniem i nowym sformułowaniem dawnego prawa. Konkluzja tej części rozważań Wasilewskiego sprowadzała się do stwierdzenia, że potrzebna jest stosunkowo szybka kodyfikacja, a taka musi ograniczać się w zasadzie jedynie do kwestii technicznych. Ewentualną zmianę norm zunifikowanego prawa dopuszczał tylko jako „zło konieczne”, natomiast nie wykluczał dodania norm konkretyzujących. Wasilkowski nie przesądzał jednocześnie, jak długo trwałoby opracowanie nowego kodeksu. Uważał jedynie, że prace można rozpocząć bezzwłocznie¹³.

Bardzo istotne wydają się być koncepcje Wasilewskiego dotyczące zakresu przyszęłego kodeksu. Proponował rozważenie kwestii ewentualnego włączenia do projektowanej kodyfikacji przepisów o prawie na dobrach niematerialnych oraz przepisów prawa prywatnego międzynarodowego. Jednocześnie uważał on, że należy wyłączyć z kodeksu normy prawa pracy (znajdowały się one w kodeksie zobowiązań). Z kolei ostateczny układ nowego kodeksu musiał łączyć się z rozstrzygnięciem fundamentalnej kwestii ewentualnego wydzielenia części ogólnej lub ograniczenia się do krótkiego tytułu wstępnego. Porządek pozostałych ksiąg nie budził natomiast, zdaniem Wasilkowskiego, istotnych wątpliwości. W związku z tym proponował, by kodeks składał się z następujących ksiąg: część ogólna, prawo rodzinne (łącznie z prawem opiekuńczym), prawo spadkowe, zobowiązania, prawo rzeczowe. Gdyby zaś zapadła decyzja o włączeniu do kodeksu przepisów o prawach na dobrach niematerialnych, to wówczas należałoby umieścić je w odrębnej księdze.

Znaczenie przedstawionych powyżej poglądów jest tym większe, że są one praktycznie jedynym głosem we wstępnej dyskusji o zakresie i układzie

¹² Ibidem, s. 62.

¹³ Ibidem, s. 63.

przyszłej kodyfikacji. Wprawdzie „Przegląd Notarialny” powitał rozpoczęcie prac nad kodyfikacją opublikowaniem refleksji nieżyjącego już wtedy wybitnego prawnika Stanisława Bukowieckiego, ale zawarte tam¹⁴ uwagi co do konieczności przemyślanego i spokojnego tempa prac miały, jak się wydaje, jedynie znaczenie historyczne. Były raczej ukrytą próbą przypomnienia dorobku przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej.

4. Zwraca uwagę fakt, iż J. Wasilkowski nie zajął się zagadnieniem organizacji prac nad kodeksem cywilnym. Prawdopodobnie nie da się już ustalić przyczyn pominięcia tej kwestii. Być może w momencie powstawania tekstu nie spodziewał się, że decyzja o rozpoczęciu prac zapadnie tak szybko. Wspomniano już, że wypowiedzi min. H. Świątkowskiego na to nie wskazywały. Tym większe zaskoczenie budzi fakt wydania prezeń 18 lutego 1947 r. zarządzenia o powołaniu komisji do spraw opracowania jednolitego polskiego kodeksu cywilnego¹⁵. Domyślać się należy, że na początku 1947 r. podjęto polityczną decyzję o stworzeniu kodeksu cywilnego w oparciu o teksty dekretów unifikacyjnych, odrzucając tym samym alternatywną koncepcję odłożenia tych prac do momentu przeprowadzenia wstępnej chociażby oceny przydatności praktycznej zunifikowanego prawa. Warto zauważyć, że decyzja o tak szybkiej próbie kodyfikacji oznaczała, że *a priori* wykluczono dokonywanie szerzej pomyślanych zmian w zunifikowanym prawie.

Zarządzenie ministra stwierdzało więc, że projekt kodeksu ma być oparty na dekretach unifikacyjnych oraz na oficjalnych uzasadnieniach im towarzyszących. Przewodniczenie Komisji powierzono ministrowi sprawiedliwości, który zastrzegł sobie prawo wyznaczania zastępców spośród pracowników ministerstwa. Zarządzenie wyznaczało stałych zastępców, byli nimi: Dyrektor Departamentu Ustawodawczego Stefan Bancierz, wicedyrektor tegoż Departamentu Seweryn Szer oraz Aleksander Wolter. Sekretarzem Komisji został sędzia Witold Czachórski, natomiast członkami Komisji zostali (obok A. Woltera i S. Szer) profesor Jan Wasilkowski oraz sędziowie Marian Lisiewski i Jan Witecki. Skład Komisji był tak skonstruowany, że tworzył ją jeden przedstawiciel doktryny (J. Wasilkowski), dwóch sędziów Sądu Najwyższego (J. Witecki, M. Lisiewski) oraz dwóch pracowników Departamentu Ustawodawczego (S. Szer, A. Wolter). Zarządzenie stanowiło także, że Komisja opracuje regulamin prac i przedstawi go do zatwierdzenia ministrowi sprawiedliwości.

¹⁴ S. Bukowiecki, *Założenia podstawowe kodyfikacji prawa w Polsce*, „Przegląd Notarialny” 1948, z. 4, s. 281–286.

¹⁵ *Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 lutego 1947 r.* (Archiwum Akt Nowych, dalej: AAN, zespół akt Ministerstwo Sprawiedliwości, dalej: MS, sygn. 2390, k. 4). Zarządzenie to publikuję w dalszej części tomu. Zob. także notatkę: *Ku polskiemu kodeksowi cywilnemu*, „Przegląd Notarialny” 1947, z. 4, s. 395.

Wynagrodzenie za udział w pracach Komisji ustalał minister sprawiedliwości na podstawie wniosków przedstawianych przez Dyrektora Departamentu Ustawodawczego S. Bancerza.

5. Pierwsze posiedzenie Komisji zostało zwołane na 25 marca 1947 r. Porządek obrad przewidywał dyskusję nad kwestiami fundamentalnymi dla dalszych prac: uchwaleniem regulaminu, ustaleniem przedmiotu i zakresu prac oraz wyznaczeniem referentów poszczególnych działów kodeksu¹⁶. Zachował się szczegółowy protokół z posiedzenia¹⁷, dzięki któremu można poznać nie tylko zapadłe decyzje, ale również motywy ich podjęcia.

Posiedzenie otworzył min. H. Świątkowski. Dał wyraz przekonaniu o konieczności oparcia projektu kodeksu na dekretach unifikacyjnych oraz na kodeksie zobowiązań z 1933 r. Zaznaczył przy tym, że obowiązujące normy prawne, stanowiące punkt wyjścia w pracach nad projektem, mogą być w toku prac Komisji częściowo zmienione przez ustawodawcę. Takie ewentualne zmiany powinny być przez Komisję uwzględnione. Minister uznał, że prace nad projektem powinny być zakończone w ciągu jednego roku, następnie zadaniem Komisji miało być opracowanie szczegółowych motywów projektu. Wypowiedział się przeciw „zbyt niemu” rozszerzaniu treści kodeksu, uważając że należy wyłączyć zeń normy prawa prywatnego międzynarodowego oraz prawa o własności lokali¹⁸.

6. W dalszej części obrad, prowadzonych pod przewodnictwem S. Szera, rozstrzygnięto zagadnienia związane z zakresem prac i układem kodeksu, uchwalono regulamin oraz wyznaczono referentów i koreferentów poszczególnych działów kodeksu. Najdłuższa dyskusja dotyczyła regulaminu Komisji. Jego projekt został opracowany na podstawie tez przedstawionych przez J. Wasilkowskiego¹⁹. Wasilkowski proponował, by prace odbywały się według następującego porządku. Na pierwszym posiedzeniu Komisja miała ustalić wytyczne co do zakresu i układu kodeksu cywilnego oraz wyznaczyć referentów poszczególnych działów. Zadaniem referentów miało być opracowanie projektów wstępnych wraz z uzasadnieniem ogólnym. Następnie przewodniczący przesyłał je wszystkim członkom Komisji. Pierwsze czytanie miało się odbyć najwcześniej po dwóch tygodniach od dostarczenia ostatniego projektu. Na tym etapie każdy z członków Komisji mógł zgłaszać poprawki do projektu, które były następnie głosowane. Ostateczna redakcja całości tekstu

¹⁶ Pismo min. H. Świątkowskiego z 4 marca 1947 r. (AAN MS 2390, k. 54).

¹⁷ *Protokół posiedzenia komisji do opracowania projektu kodeksu cywilnego z dnia 25 marca 1947 r.* (AAN MS 2390, k. 59–64). Zob. także publikowane streszczenie protokołu: *Praca nad kodyfikacją prawa cywilnego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, nr 5, s. 47–48.

¹⁸ *Ibidem*, k. 59–60.

¹⁹ Dokument zatytułowany *Plan prac* (AAN MS 2390, k. 52–53).

w pierwszym czytaniu miała zostać powierzona dwóm członkom Komisji, natomiast uzasadnienie ogólne i szczegółowe sporządzali referenci. Uchwalony w pierwszym czytaniu projekt rozsyłano zainteresowanym instytucjom, których ewentualne uwagi czy poprawki miały być przedmiotem drugiego czytania. Ostatnie trzecie czytanie obejmować miało rozpatrzenie pisemnych wniosków dotyczących redakcji i układu projektu.

W toku dyskusji dokonano kilku istotnych modyfikacji też J. Wasilkowskiego. Przede wszystkim ustalono, że opracowanie projektu działu zostanie powierzone referentowi i koreferentowi. Wnosił o to sam Wasilkowski, uzasadniając że „doświadczenie z prac Komisji Kodyfikacyjnej wskazuje na wyższość tej metody. Referent jest *dominus* projektu, a koreferent mu pomaga. Jeżeli istnieje sprzeczność stanowisk referenta i koreferenta, wówczas sprawa poddana jest rozprawie plenum i głosuje się od razu nad gotowymi wnioskami”²⁰. Ważną zmianą było także szczegółowe określenie kompetencji ministra sprawiedliwości jako przewodniczącego Komisji. Wprowadzono także zasadę, iż uchwały Komisji zapadają bezwzględną większością głosów²¹. Utrzymano natomiast po dyskusji propozycję J. Wasilkowskiego dotyczącą podjęcia prac w pierwszym czytaniu dopiero po opracowaniu i rozesłaniu ostatniego projektu wstępnego. Argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem miało być doświadczenie wynikające z prac Komisji Kodyfikacyjnej²².

Uchwalony przez Komisję i zatwierdzony 27 marca 1947 r. przez ministra H. Świątkowskiego regulamin składał się z 17 paragrafów podzielonych na cztery rozdziały²³. W rozdziale I, zatytułowanym *Kierownictwo*, określono uprawnienia ministra sprawiedliwości jako przewodniczącego Komisji. Obejmowały one zatwierdzanie uchwał Komisji w sprawie wyznaczenia referentów i koreferentów, powoływanie biegłych, wyznaczanie terminów i miejsc obrad oraz ustalanie porządku posiedzeń i przewodniczenie nim (§ 1). Minister mógł powierzyć te uprawnienia wyznaczonemu przez siebie zastępcy (§ 2). Składający się z jednego paragrafu rozdział II *Posiedzenia Komisji* stanowił, że do ważności obrad potrzebna jest obecność przynajmniej trzech członków Komisji. Uchwały miały zapadać bezwzględną większością głosów, a przewodniczący brał udział w głosowaniu, chociażby nie był członkiem Komisji (§ 3). Rozdział III regulował sprawy administracyjne, zredukowane w § 4 do określenia kompetencji sekretarza (prowadzenie protokołu, biurowość). Najbardziej obszerny (13 paragrafów) rozdział IV regulował plan prac Komisji.

²⁰ *Protokół*, op. cit., k. 64.

²¹ *Ibidem*, k. 62.

²² *Ibidem*, k. 63.

²³ *Regulamin Komisji do opracowania projektu kodeksu cywilnego* (AAN MS 2390, k. 104–108). Regulamin ten jest publikowany w dalszej części tomu.

Zgodnie z przedstawionymi wyżej propozycjami J. Wasilkowskiego określał on, że projekt będzie podlegał trzem czytaniom, do których należało sporządzać uzasadnienie. Konsultacje projektu w „sądach, innych władzach, instytucjach, organizacjach i wśród znawców prawa” miały odbyć się po pierwszym czytaniu. Podmioty te mogły zgłaszać uwagi i wnioski do przesłanego im projektu (§§ 12 i 13).

Przedstawione powyżej zarządzenie ministra oraz regulamin prac Komisji pozwalają zauważyć, że w pracach nad kodyfikacją przyjęto całkowicie odmienne rozwiązania organizacyjne niż w procesie unifikacji prawa. Nadano pracom wyższą rangę, co objawiało się w samym fakcie powołania Komisji oraz w sformalizowaniu jej prac. Zwraca uwagę fakt rezygnacji z dalszego istnienia Komisji Opiniodawczej Unifikacji Prawa, która była organem mającym na celu zapewnienie społecznej konsultacji projektów²⁴. Jak pokazała praktyka, jej rola przy unifikacji była fasadowa. Rezygnacja z dalszego istnienia tego gremium oraz zwrócenie uwagi na konieczność konsultacji projektu w środowiskach fachowców świadczyła o bardziej profesjonalnym, a nie (jak wcześniej) propagandowym podejściu do prac kodyfikacyjnych. Nie zmieniła się jednak wykształcona praktyka koncentracji prac w Ministerstwie Sprawiedliwości, gdyż Komisja była z tą instytucją organizacyjnie i personalnie związana. Warto przy tym pamiętać, że dzieło kodyfikacji powierzono tym samym osobom, które opracowały dekrety unifikacyjne.

Sam fakt utworzenia Komisji do opracowania kodeksu cywilnego skłania do zwrócenia uwagi na ewentualne jej podobieństwa do przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej. Nie dotyczą one oczywiście ani pozycji ustrojowej, ani struktury. Elementem zbliżonym wydaje się natomiast tryb prac zawarty w regulaminach obrad. Ostatni (czwarty z kolei) regulamin obrad KK, obowiązujący od 1933 r., upraszczał znacznie dotychczasową procedurę prac²⁵. Warto zwrócić uwagę, że zastosowane w 1947 r. rozwiązania dotyczące referentów i koreferentów, trzy czytania projektu oraz konsultacja projektu w środowiskach fachowych po pierwszym czytaniu znalazły się najpierw w ostatnim regulaminie obrad KK²⁶. Podobieństwo to nie jest przypadkowe, skoro twórcą projektu regulaminu z 1947 r. był Jan Wasilkowski, członek przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej²⁷.

²⁴ Szerzej o roli Komisji Opiniodawczej w: P. Fiedorczyk, *Z prac nad unifikacją osobowego prawa małżeńskiego w 1945 roku*, [w:] *Miscellanea historico-iuridica*, A. Lityński i P. Fiedorczyk (red.), t. 1, Białystok 2003, s. 68–71.

²⁵ *Regulamin Komisji Kodyfikacyjnej uchwalony w dniu 19 grudnia 1932, obowiązujący od dnia 1 stycznia 1933*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna. Dział Ogólny. Sprawozdanie z działalności Komisji Kodyfikacyjnej za czas od 1 czerwca 1932 do 31 maja 1934*, Warszawa 1934, z. 16, s. 43–50.

²⁶ L. Górnicki, op. cit., s. 91–92.

²⁷ Więcej wiadomości o J. Wasilkowskim w nekrologu: W. Czachórski, *Jan Wasilkowski (1898–1977)*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 10, s. 105–108.

7. Najbardziej istotną kwestią rozstrzyganą w czasie pierwszego posiedzenia Komisji było zagadnienie przedmiotu i zakresu prac nowoutworzonego gremium. Punktem wyjścia stały się tezy opracowane przez J. Wasilkowskiego²⁸, będące w zasadzie powtórzeniem jego poglądów wyrażonych w omówionym wyżej artykule z „Demokratycznego Przeglądu Prawniczego”. Wasilkowski proponował więc w tezie I, by zakres kodeksu obejmował: prawo osobowe, rodzinne, opiekuńcze, spadkowe, zobowiązania, rzeczowe oraz przepisy ogólne prawa cywilnego. Ponadto uważał, że należy włączyć do kodeksu przepisy prawa prywatnego międzynarodowego oraz prawa o własności lokali. Opowiedział się natomiast za wyłączeniem przepisów prawa pracy²⁹. W toku dyskusji kwestia wyłączenia prawa pracy nie wywołała kontrowersji, natomiast ewentualne rozszerzenie kodeksu o przepisy prawa prywatnego międzynarodowego nie zostało zaakceptowane. S. Szer uważał, że p.p.m. jest zbyt zależne od traktatów międzynarodowych, zwracał uwagę na przewagę norm *iuris cogentis* w tym prawie, szczególną rolę zwyczaju, kwestionował ponadto prywatnoprawny charakter tego działu prawa³⁰. Podobne stanowisko zajął J. Witecki, który odwołał się do poglądów J. J. Litauera o konieczności dokonania głębokiej nowelizacji p.p.m., uznając że jest to zadanie przekraczające zakres prac komisji. A. Wolter zauważył z kolei, że teoretycznie p.p.m. powinno zostać włączone do kodeksu, natomiast praktycznie nie jest to możliwe. W dalszej dyskusji J. Wasilkowski podtrzymał swą propozycję, stwierdzając iż żaden kodeks cywilny nie może się ograniczać do norm prawa prywatnego, natomiast nowelizacji p.p.m. nie można pominąć. Do kodeksu należy włączyć te normy kolizyjne, które nie dotyczą procedury i jurysdykcji. W zarządzonym głosowaniu większość członków Komisji wypowiedziała się przeciwko włączaniu norm p.p.m. do kodeksu³¹.

W dalszej dyskusji nad zakresem kodeksu J. Wasilkowski cofnął wniosek o włączenie doń przepisów prawa o własności lokali. Decydujące w tej kwestii było negatywne stanowisko min. H. Świątkowskiego, wyrażone na początku obrad. Zgłoszona została natomiast przez S. Szerę propozycja rozszerzenia zakresu kodeksu o prawo na dobrach niematerialnych. J. Wasilkowski opowiedział się przeciw takiemu rozwiązaniu, ale zauważył, że część ogólna kodeksu będzie miała do nich zastosowanie. Propozycji Szerę nie przyjęto, odrzucono także jego sugestię w sprawie włączenia do kodeksu prawa o księgach wieczystych. Przyjęto natomiast wniosek A. Woltera w sprawie nowelizacji

²⁸ Wnioski ogólne dotyczące prac nad kodyfikacją prawa cywilnego. Przedmiot i zakres prac (AAN MS 2390, k. 50–51).

²⁹ Ibidem, k. 50.

³⁰ Protokół, op. cit., k. 59v.

³¹ Ibidem, k. 60.

kodeksu handlowego w ten sposób, by wyłączyć zeń przepisy o charakterze obligacyjnym (księga II k.h.) i zawrzeć je w kodeksie cywilnym. Uznano, że referent prawa zobowiązań rozważy kwestię ewentualnej modyfikacji k.h.³²

Teza II propozycji J. Wasilkowskiego dotyczyła podziału kodeksu na księgi. Praktycznie bez dyskusji ustalono, że kodeks będzie się składał z: części ogólnej, prawa rodzinnego, prawa spadkowego, prawa zobowiązań oraz prawa rzeczowego. Wątpliwości dotyczyły włączenia prawa opiekuńczego do prawa rodzinnego. Decyzję w tej sprawie postanowiono podjąć po zapoznaniu się ze stanowiskiem referenta prawa rodzinnego. Nie przesądzono także kwestii kolejności poszczególnych ksiąg kodeksu³³.

Żadnych wątpliwości nie wywołała natomiast teza III, według której zakres prac kodyfikacyjnych miał ograniczać się w zasadzie do strony technicznej zunifikowanego prawa. Celem tych prac nie miało być stworzenie nowego prawa, lecz tylko techniczne udoskonalenie i usystematyzowanie prawa obowiązującego (*codex repetitae praelectionis*)³⁴.

Rozbudowana w dziewięciu punktach teza IV określała szczegółowo zakres prac kodyfikacyjnych. Ustalono, że obejmować one mają: 1) uporządkowanie materii prawa cywilnego, dokonanie zmian merytorycznych i redakcyjnych, ale tylko o tyle, o ile okaże się to potrzebnym ze względu na budowę prawidłowego systemu; 2) usunięcie rozbieżności pomiędzy przepisami poszczególnych aktów unifikacyjnych; 3) usunięcie błędów technicznych i redakcyjnych; 4) rozwinięcie i uzupełnienie zasad, które w prawie obowiązującym są wyrażone zbyt ogólnikowo; 5) wypełnienie luk w przepisach; 6) ustalenie właściwej proporcji przy normowaniu poszczególnych materii; 7) ustalenie jednolitych terminów technicznych; 8) ustalenie jednolitych zasad formułowania tekstów, w szczególności zasady, że liczba paragrafów w poszczególnych artykułach nie może przekraczać trzech; 9) usunięcie usterek stylistycznych i gramatycznych³⁵.

W toku dyskusji nad tezą IV pojawiła się kwestia konieczności nowelizacji ustaw, które nie wejdą w skład kodeksu cywilnego. Problemu tego, ważnego z punktu widzenia spójności systemu prawa, nie rozstrzygnięto. Postanowiono jedynie, że w przyszłości Komisja zwróci się o pomoc do specjalistów z innych dziedzin prawa³⁶.

³² Ibidem, k. 60v.

³³ Ibidem, k. 61.

³⁴ *Praca nad kodyfikacją*, op. cit., s. 47.

³⁵ *Uchwały Komisji do opracowania projektu kodeksu cywilnego w dniu 25 marca 1947 r.* (AAN MS 2390, k. 65–67).

³⁶ *Protokół*, op. cit., k. 61.

Ostatnia, V teza dotyczyła metody opracowania uzasadnienia projektu. Postanowiono, że uzasadnienie wstępne powinno ograniczać się do wyjaśnienia motywów dokonanych zmian, natomiast w dalszym stadium prac zostanie sporządzone pełne uzasadnienie. Przyjęto jednocześnie, że „przepisy uchylonych praw dzielnicowych oraz przepisy ustawodawstw obcych powinny być przytaczane i omawiane tylko dla ilustracji pewnych myśli legislacyjnych”³⁷. Dostępne dokumenty nie wyjaśniają powodów zajęcia takiego stanowiska. Czyżby chodziło o ukrycie genezy przyjętych regulacji?

8. Przedmiotem końcowych ustaleń w czasie pierwszego posiedzenia Komisji stała się kwestia wyznaczenia referentów i koreferentów poszczególnych części kodeksu. Opracowanie pięciu ksiąg kodeksu przydzielono następującym członkom Komisji:

I. część ogólna	– J. Wasilkowski, A. Wolter;
II. prawo rodzinne	– J. Witecki, S. Szer;
III. prawo spadkowe	– S. Szer, J. Witecki;
IV. zobowiązania	– A. Wolter, M. Lisiewski;
V. prawo rzeczowe	– M. Lisiewski, J. Wasilkowski.

Jednocześnie ustalono, że pierwsze czytanie projektu kodeksu odbędzie się pod koniec września 1947 r.³⁸ Obrady zakończyły się wnioskiem J. Wasilkowskiego w sprawie dostarczenia członkom komisji materiałów pomocniczych: szwajcarskiego prawa obligacyjnego z 1935 r., materiałów do rewizji kodeksu Napoleona, duńskiego prawa rzeczowego z 1926 r. oraz projektu czeskiego kodeksu cywilnego.

9. Przebieg i ustalenia zapadłe na pierwszym posiedzeniu Komisji zdumiewają tempem i wagą podjętych ustaleń. Jeden dzień obrad wystarczył, by określić nie tylko regulamin prac, ale podjąć fundamentalne decyzje co do zakresu i układu przyszłej kodyfikacji. Zwraca przy tym uwagę fakt, że przedwojenna Komisja Kodyfikacyjna przez 20 lat swej pracy nie przesądziła ostatecznie kształtu projektowanego kodeksu cywilnego³⁹. Powstaje oczywiście pytanie o przyczyny tak zgodnego i szybkiego ustalenia zakresu i układu kodeksu. Wydaje się, że decydujące znaczenie miał podział materii prawa cywilnego, zastosowany przy dekretach unifikacyjnych. Jeżeli przyjmiemy, że zgodnie z wolą ministerstwa zakres prac miał się ograniczać jedynie do strony

³⁷ *Uchwały*, op. cit., k. 67.

³⁸ *Protokół*, op. cit., k. 64.

³⁹ Tak twierdzi L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, z. 3, s. 643. Odmienny pogląd prezentuje S. Grzybowski, *Systematyka umów o świadczeniu usług w legislacyjnym ich układzie*, [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego. Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu*, Białystok 1991, s. 54.

technicznej, to przyjąć należy, że układ przyszłego kodeksu był przesądzony już w 1946 r. w odniesieniu do prawa rodzinnego, rzeczowego, zobowiązań i spadkowego. Pozostawała natomiast do rozstrzygnięcia kwestia wydzielenia części ogólnej, poprzez złożenie jej z przepisów zawartych w kodeksie zobowiązań i w dekretach unifikacyjnych. Rozwiązanie takie wydawało się bardziej naturalne niż koncepcja tytułu wstępnego. Wszyscy członkowie Komisji byli zgodni, że część ogólna powinna być wydzielona w osobną księgę. Trafna wydaje się obserwacja, która wiąże taką konstrukcję kodeksu ze sposobem podziału prac, zastosowanym już w Komisji Kodyfikacyjnej⁴⁰ (mimo wspomnianego braku ostatecznej decyzji). Przyjąć należy, że metoda prac nad unifikacją dodatkowo ten argument wzmocnia. Członkowie Komisji opowiedzieli się więc za niemieckim pandektowym modelem kodeksu, zastosowanym w BGB. Zwraca także uwagę fakt włączenia, wzorem niemieckim⁴¹, prawa opiekuńczego do księgi zawierającej prawo rodzinne.

Określony na pierwszym posiedzeniu zakres kodyfikacji, ograniczony jedynie do strony technicznej i redakcyjnej, uznać należy za jedynie możliwy do zrealizowania w krótkim czasie i na ówczesnym etapie rozwoju polskiego prawa cywilnego. Pamiętać jednak należy, że ograniczenie kodyfikacji tylko do *adiuvare* staje się często fikcją w zetknięciu z rzeczywistością, gdyż specyfika prac nad kodeksem łączy się z koniecznością dokonywania również zmian merytorycznych. Zbadanie zgodności opracowanego w latach 1947–1948 tekstu projektu z przyjętymi założeniami kodyfikacyjnymi wymaga oczywiście dalszych badań.

---

⁴⁰ S. Grzybowski, *Systematyka umów*, op. cit., s. 54.

⁴¹ L. Górnicki, *Prawo cywilne*, op. cit., s. 471.